

Biggekerke en een vrouwelijke Mondriaan.

Marlow Moss en Netty Nijhoff-Wind

De Engelse constructivistische beeldend kunstenaar Marlow Moss (1889–1958) is waarschijnlijk een van de minst bekende schilders uit de Parijse kunstgroep *Abstraction-Création* (opgericht 1931). In 1932 is zij daar op voorspraak van Piet Mondriaan geïntroduceerd. Opgegroei in een welgesteld milieu en opgeleid met muziek en dans besluit zij op 25-jarige leeftijd kunstschilder te worden. Zij studeert enkele jaren aan de Londense kunstacademies *St. John's Wood School of Art* en *Slade School of Art*. In 1927 bezoekt zij Parijs en komt voor het eerst in aanraking met het constructivistische werk van Piet Mondriaan (1872–1944), het zogenaamde neo-plasticisme, de nieuwe beelding. Nog datzelfde jaar vestigt zij zich in Parijs en wordt leerling van Fernand Léger (1881–1955) en Amédée Ozenfant (1886–1966) aan de *Académie Moderne*. Enkele jaren later, in 1929, ontmoet zij daar de Nederlandse schrijfster Netty Nijhoff (1897–1971), met wie zij een relatie krijgt. Ze verblijven vaak in Biggekerke, waar Netty Nijhoff begraven wordt, met op haar grafsteen een sculptuur van Marlow Moss.

Jeugdjaren van Marlow Moss

Marjorie Jewell Moss wordt niet, zoals regelmatig vermeld, geboren in de voorname Londense voorstad Richmond, maar in het noordelijker gelegen kleurloze Kilburn. Vader Lionell Moss drijft daar een goed lopende textielhandel. Haar moeder Fanny Jacobs heeft een alleenstaande vermogende broer, die eigenaar is van een scheepswerf. Na het overlijden van haar man Lionell, enkele jaren na de geboorte van de tweede dochter Gwendoline Rose (1893–1978), wordt deze broer benoemd tot voogd over haar beide dochters. Vader Lionell overlijdt aan de gevolgen van een verwaarloosde tuberculose, een ziekte die Marlow van hem oploopt. Jaren van gedwongen rust volgen en waarschijnlijk kuurt zij hiervoor in Cornwall. Haar vader had helaas nooit gekuurd. Het milde klimaat en de geïsoleerde ligging van Cornwall hebben een grote aantrekkingskracht op haar. Zij zou er later nog drie keer terugkeren.

Marlow Moss.

Haar pubertijd brengt zij door het kuren door met 'verplicht niets doen' en als zij uiteindelijk genezen is, loopt zij al tegen de twintig. Uiteindelijk besluit ze kunstenaar te willen worden. Dit choqueert haar familie, maar haar mening staat vast. Ze studeert van 1916 tot 1919 in Londen aan twee kunstacademies: *St. John's Wood School of Art* en *Slade School of Art*.

Door het lezen over het leven en werk van de beroemde scheikundige Marie Curie (1867–1934) beseft Marlow haar grote intellectuele achterstand en zij besluit terug te keren naar Londen. Daar verdiept zij zich in de leeszaal van het British Museum in filosofie, literatuur, kunst, architectuur en wiskunde. Hier legt zij de theoretische basis voor haar latere beeldende werk onder andere door de theorieën van de wiskundige Matila Ghyka (1881–1965) te bestuderen en zij omarmt zijn ideeën met betrekking tot de mathematische verhoudingen in de natuur.

Behalve een innerlijke verandering ondergaat zij ook vanwege haar lesbische geaardheid een

uiterlijke metamorfose. Zij laat haar haar kort knippen en vermannelijkt haar voorkomen door zich in een rijkostuum te kleden en haar voor- naam te veranderen in het onzijdige Marlow. Naast de gedisciplineerde studie-uren leidt Moss in deze periode tijdens haar nachtelijke zwerf- tochten door Londen een roekeloos en gevaarlijk leven en zij besluit, gelukkig bijtijds, voor de tweede keer terug te keren naar Cornwall. Van 1924 tot 1926 woont zij daar in zelfgekozen afzondering en volgt zij onder meer beeldhouw- lessen aan de *Municipal School of Art* in Pen- zance. In 1926 keert zij terug naar Londen en begint onder de naam Marlow Moss met schilde- ren. Van haar vroege werk is weinig bekend, maar het zal gezien de traditionele opleiding aan de *Slade School of Art* vooral figuratief geweest zijn. Marlows eerste bezoek aan Parijs in 1927 zal zowel haar persoonlijke als artistieke leven ingrijpend veranderen.

Levenspartner A.H. Nijhoff

A.H. Nijhoff is het pseudoniem van de schrijfster Antoinette Hendrika (Netty) Wind (1897-1973). Zij wordt geboren in Den Haag als haar vader, de spoorwegingenieur Hendrik Wind, werkzaam is in de binnenlanden van Venezuela. Zij zal hem nooit zien, want het stoomschip 'La Bourgogne' waarop hij in juli 1898 de terugreis naar Neder- land maakt, zinkt voor de kust van Nova Scotia na een aanvaring. Haar moeder, Maria de Bruijne, zal niet hertrouwen. Samen met haar twee doch- ters woont zij achtereenvolgens bij familie in Groningen, Batavia en De Bilt. De lagere school bezoekt Netty eerst in Utrecht en later in haar geboorteplaats Den Haag. In deze stad bezoekt zij het Gymnasium Haganum, waar zij zich stierlijk verveelt. Zij spijbelt veel, vindt leraren over het algemeen 'bekrompen' en is in veel opzichten verder in haar ontwikkeling dan haar klas- en leeftijdgenoten. Zij raakt betoverd door Martinus Nijhoff (1894-1953), een jongen die een paar klas- sen hoger zit en er al een dichtelijke levensstijl op na houdt. Zij krijgen verkering en als Netty achttien is, raakt zij van hem in verwachting. Onder druk van haar aanstaande schoonfamilie, de uitgeversfamilie Nijhoff, trouwen zij. Na de geboorte van hun zoon Wouter Stephan (1916-1986), die 'Faan' wordt genoemd, vestigen Netty en Martinus zich in Laren (NH), waar ze zich in

het bohémienleven van de daar wonende kunste- naars storten. In 1920 benauwt haar dat zo, dat ze samen met haar zoontje naar Parijs vertrekt. Daar begint ze te schrijven aan haar eerste boek, dat overigens nooit afkomt. Na een paar maanden keert ze terug naar Nederland, maar de relatie met Marinus Nijhoff is voorgoed verstoord. Ze maken samen nog een reis naar Italië, waar Netty een pension begint in Settignano. Zij doet dit samen met de Italiaanse Maria Tesi die beschre- ven wordt in haar roman *De vier doden*.

Netty Nijhoff-Wind.

In 1929 gaat ze samen met haar zoontje weer naar Parijs. Daar maakt ze kennis met de Engelse kunstenares Marlow Moss. Het rustige leven daar inspireert haar tot schrijven, wat in 1930 resul- teert in de publicatie van twee hoofdstukken van *Twee meisjes en ik* in De Gids. Als schrijversnaam kiest zij A.H. Nijhoff. In 1931 wordt de roman als boek uitgegeven dat negen maal herdrukt wordt. Met grote tussenpozen publiceert ze in totaal vier romans en een verhalenbundel, maar echt succes- vol zijn deze nooit geweest.

Parijs 1927-1937

Tijdens haar bezoek aan Parijs in 1927 ziet Mar- low Moss voor het eerst werk van Piet Mondriaan

en zij realiseert zich dat zij altijd naar deze vorm van expressie op zoek is geweest. Zij waagt een sprong in de ruimte. Want: *'space, movement & light'* zijn begrippen die haar al jarenlang obsederen. Allereerst gaat zij zich verder verdiepen in allerlei vormen van kubisme en abstractie die in Parijs aanwezig zijn en die gebruikt worden in de groep *Cercle et Carré*. Over haar tweejarige leerperiode aan de *Académie Moderne* zegt zij later: *'All I understand of the art of painting I owe to Léger's criticism'*. De invloed van Léger op haar werk ligt onder andere in zijn gebruik van de zuivere kleur als zelfstandig bindmiddel. Van Léger's mededocent Ozenfant leert Moss haar composities te ordenen met een ondertekening, gebaseerd op de gulden snede. Ozenfant wil niets weten van mystiek en gebruikt een wiskundige ordening alleen om esthetische redenen en omdat hij vindt dat berekeningen passen bij de moderne tijd.

Hoewel Moss financieel niet afhankelijk is van de verkoop van haar werk zou zij in haar eerste jaren in Parijs bloemstillevens hebben geschilderd 'om de kost te verdienen'. Ondanks deze financiële onafhankelijkheid wordt Moss, zoals Netty Nijhoff het later wellicht onterecht omschrijft, letterlijk door haar 'uit de goot'

gehaald. Dat is na een ontmoeting in juni 1929 op de hoek van Boulevard Saint-Germain en Rue Saint-Benoît in een van de oudste koffiehuisen van Parijs, in het literaire Café Le Flore.

De ontmoeting

Parijs, juni 1929.

Al een paar middagen achtereenvolgens heeft Netty Nijhoff een opvallende verschijning zien zitten op het terras van Café le Flore. Een klein en tenger type, op het nietige af, gekleed in rijkostuum. Het jongenskapsel accentueert het smalle gezicht met de levendige ogen en dunne wenkbrauwen. Het korte haar, tot op de millimeter nauwkeurig geknipt, is met brillantfine achterover geplakt. Na drie dagen besluit ze actie te ondernemen.

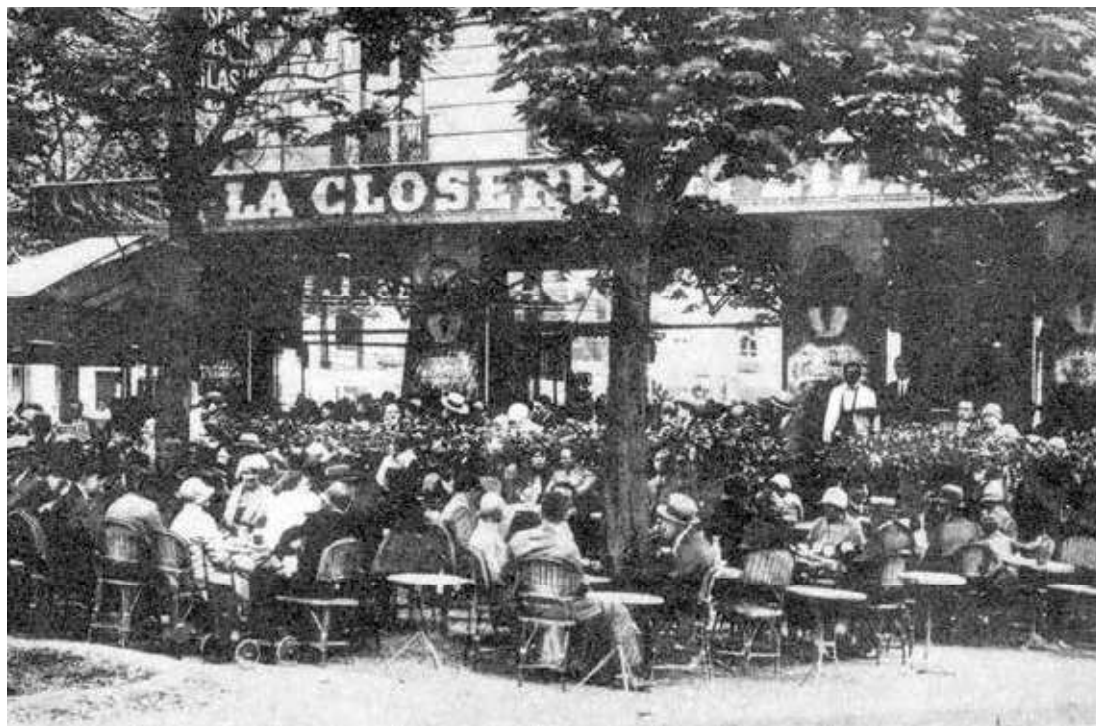
'Faantje', zegt ze tegen haar zoon die naast haar verveeld bel-len zit te blazen in zijn limonade, 'breng dit briefje eens naar die mevrouw daar.'

'Ik zie geen mevrouw', antwoordt Faan.

'Daar, verderop', wijst zijn moeder.

'Dat is een meneer', zegt Faan. Maar hij staat op om aan de verlangens van zijn moeder gehoor te geven.¹

Het is Netty Nijhoff die Marlow Moss tijdens deze Parijse periode met Piet Mondriaan in contact brengt. Zij kent Mondriaan nog uit de tijd dat zij met Marinus Nijhoff in Laren woonde. De belangstelling voor elkaars werk is wederzijds en die zal voortduren tot Mondriaans vertrek uit

Closerie des Lilas, aan de Boulevard du Montparnasse, circa 1909.

Parijs naar Londen in 1938. Vanaf 1931 neemt Moss deel aan de *Salon des Surindépendants*. Deze jaarlijkse expositie geeft onder meer een beeld van de nieuwste ontwikkelingen op het gebied van de beeldende kunst. In 1932 introduceert Mondriaan haar bij de kunstenaarsgroep *Abstraction-Création: Art non figurative*. Deze nieuwe groep constructivistische kunstenaars is het vervolg van *Cercle et Carré*, waarvan Moss geen lid was. Deze groepen hebben als doel het hoofd te bieden aan de alomtegenwoordigheid van de surrealisten. Voortdurend worden er exposities van constructivistische werken georganiseerd in de *Salon des Réalités Nouvelles*, ondersteund met de uitgave van een periodiek. Deelnemers zijn onder andere Piet Mondriaan (1872-1944), Jean Albert Gorin (1899-1981), Georges Vantongerloo (1886-1965), Theo van Doesburg (1883-1931), Naum Gabo (1890-1977), Michel Seuphor (1901-1999), Ben Nicholson (1894-1982) en zijn latere echtgenote Barbara Hepworth (1903-1975) en Moss. Voor het jaarboek (cahiers) van *Abstraction-Création* zal Moss twee maal (1933 en 1934) een uitvoerige maar nogal technische en een haast wat kille bijdrage leveren.

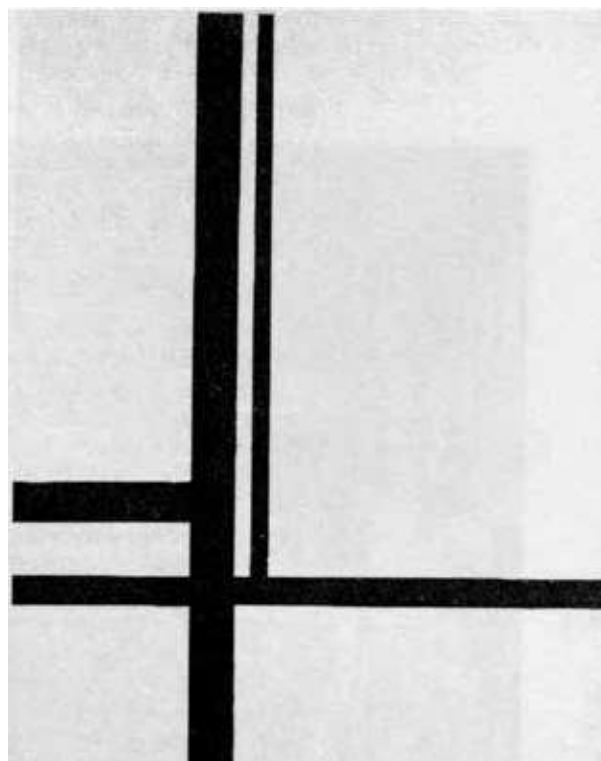
Iedere woensdag is er een bijeenkomst van de groep in het populaire kunstenaarsrestaurant *Closerie des Lilas* aan de Boulevard du Montparnasse. Moss en Nijhoff zijn waarschijnlijk zelden aanwezig; nooit komen zij voor op de talloze foto's die tijdens deze samenkomsten worden gemaakt. Bescheiden als zij is, kiest Moss liever, zoals eigenlijk gedurende haar hele leven, voor de anonimiteit.

Moss en Mondriaan

Hoewel zij elkaars werk als gelijkwaardig beschouwen, zou Moss Mondriaan hebben gezien als haar grote 'leermeester'. De belangstelling en waardering voor elkaars werk is wederzijds en Moss zal tot halverwege de Tweede Wereldoorlog contact met Mondriaan houden. Maar erg volgzzaam is zij niet. Zo gebruikt zij in haar werk, naast olieverf, ook andere materialen, zoals hout en touw en past zij in 1930 als eerste de dubbele lijn in haar geometrisch abstracte schilderijen toe.

Een revolutie (!), die al gauw gevolgd wordt door Jean Albert Gorin en naderhand, vanaf

1932, door de 'leermeester' zelf. Mondriaan zelf zegt hierover tegen Moss, die in een brief aan hem haar theorie met betrekking tot de dubbele lijn uiteenzet, bij de eerstvolgende ontmoeting, het volgende: *'Ik heb de brief niet helemaal kunnen volgen. Cijfers zeggen mij niet zo erg veel'*.

'Compositie in Wit en Zwart', 1930, olieverf op doek 54 x 45 cm.

Bij Moss liggen er diverse overwegingen ten grondslag aan het invoeren van de dubbele lijn. Ten eerste: de enkele lijn verdeelt het canvas, waardoor de compositie vlakverdeling wordt en het schilderij een gesloten eenheid. Verder maakt de enkelvoudige lijn de compositie statisch. Als logisch gevolg hiervan maakt de dubbele lijn of een meervoud hiervan de compositie statisch dynamisch: *'a continuity of related and inter-related rhythm in space'*, wordt dan mogelijk gemaakt. De statische werking die de neoplasticistische beeldtaal tot dan toe kenmerkte, wordt zo opgeheven. Voor Marlow Moss betekent het gebruik van de dubbele lijn een eerste middel om beweging aan te duiden op het platte vlak. Haar motto was immers: *'space, movement & light!'*

Tijdens een tentoonstelling van *Abstraction-Création* in 1933 ontmoeten Marlow en Netty de toen vierentwintigjarige Zwitserse kunstenaar Max Bill (1908-1994) die voor de eerste keer zijn werk in Parijs toont. Bill is nog niet erg enthousiast over de werken die al aanwezig zijn: Er kwamen twee dames binnen ieder met een pakket onder de arm, dat werd uitgepakt en neergezet. De ene dame was erg klein en fragiel, met een smal gezicht en expressieve ogen, de ander fors en groot. Zij waren bijna identiek gekleed en droegen platte breedgerande hoeden. Het zag er bijna uit als Don Quichotte en Sancho Panza, maar dan omgekeerd. Bill bekijkt de schilderijen aandachtig en zegt: 'Ik ben blij dat deze mooie werken van Mondriaan ingezonden zijn'. Waarop er een doodse stilte valt en de kleine dame, Marlow Moss, zegt: 'Meneer Bill, deze composities zijn van mij'. Geschrokken van deze reactie verontschuldigt Bill zich, maar... uit deze eerste wat pijnlijke ontmoeting zou een levenslange vriendschap ontstaan.

Halverwege de jaren 30 is de groep constructivistisch werkende kunstenaars groot en divers geworden. Met de regels van het neoplasticisme wordt het niet meer zo nauw genomen en de opvattingen gaan uiteen lopen. De universele beeldtaal van Mondriaan c.s. blijkt niet alleen in de '*sous-compositions*', maar ook in de voltooide werken niet zo universeel te zijn. De verhoudingen tussen veel kunstenaars van de groep *Abstraction-Création* komen nogal scheef te liggen. Intussen krijgt het constructivisme steeds meer internationale aandacht met niet alleen exposities in Parijs, maar ook in Basel, Amsterdam en Londen. De groep heeft haar nut bewezen en wordt in 1936 opgeheven.

In hoeverre Mondriaan opzettelijk schuldig was aan een vervalsing van de kunstgeschiedenis is moeilijk te zeggen. Dat Marlow Moss het 'ongeluk' had, de dubbele lijn te introduceren was zeker bekend bij de kunstenaars rond *Abstraction-Création*, maar werd later vergeten of verzwegen. De bekende feministe Germaine Greer (1939) geeft hier een plausibele verklaring voor in haar boek *The Obstacle Race* (1979). De oppervlakkige beschouwer zou Marlow Moss kunnen kwalificeren als een epigoon van Piet Mondriaan met wie zij in zijn Parijse periode bevriend was. Maar omdat mannen over het algemeen bekender zijn, zit het karakter van hun werk diep in ons

bewustzijn geworteld en is het moeilijk om achteraf te zien wat origineel is en wat niet. Daarnaast moet niet vergeten worden dat Marlow Moss door haar teruggetrokken leefwijze en zwijgzame aard zelf bijdroeg aan deze vervalsing van de kunstgeschiedenis. Daarnaast gaat de creatie van nieuwe beeldmiddelen vaak gepaard met een wisselwerking tussen de diverse kunstenaars. De beïnvloeding is over en weer waar het aspecten van het werk van Mondriaan, Gorin, Nicholson, Bill en Moss betreft.

Normandië en Biggekerke

In 1937 vestigen Marlow Moss en Netty Nijhoff zich in het Normandische dorpje Gauciel bij Evreux. Moss heeft daar een klein kasteel gekocht: 'Château d'Evreux'. Diverse beschrijvingen over het leven op dit buitenhuis spreken tot de verbeelding. Het zou niet erg groot zijn geweest en lag in de buurt van een klein militair vliegveld. De dames leefden vooral aan de achterzijde van het langgerekte huis. De plafonds waren verlaagd en de inrichting bestond uit eigenge maakte meubelen en decoraties en er was een collectie schilderijen met werken van Mondriaan, Gorin, Van Doesburg en natuurlijk met werk van

Marlow Moss en Netty Nijhoff voor hun buitenhuis in Gauciel.

Moss. Haar atelier lag op het zuiden, zeer licht en was een exacte weerspiegeling van haar artistieke ideeën. Kunst en leven vielen samen in dit ruime atelier, als het ideale universum van de kunstenaar. Parijse vrienden waaronder Max Bill en Jean Albert Gorin, maar ook Netty's zoon Stefaan met zijn nieuwe liefde Albert Mol (1917-2004), die in zijn memoires lyrisch over het château verhaalt, komen geregeld weekenden over en roemen de gastvrijheid van beide dames. Netty kon uitstekend koken en er ging een nieuwe onbekende wereld voor hem open, memoreert Mol. Dit kunstzinnige paradijs van helderheid en licht bestond slechts enkele jaren.

Het is ook in deze tijd dat zij regelmatig het Walcherse Biggekerke bezoeken, waar de familie Nijhoff in 1938 het buitenhuis 'Antoinette' heeft

Huize 'Antoinette' in de duinen bij Groot-Valkenisse (Biggekerke).

laten bouwen. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in september 1939 verblijven Netty en Marlow in Biggekerke en zij kunnen dan onmogelijk naar Gauciel terugkeren. De Franse luchtmacht heeft het château gevorderd en vijf jaar later is er niets meer over van het eens zo mooie huis. Emile de tuinman, die als huisbevaarder is aangesteld, schrijft aan Netty in juni 1941 dat het huis geplunderd is en dat alleen de

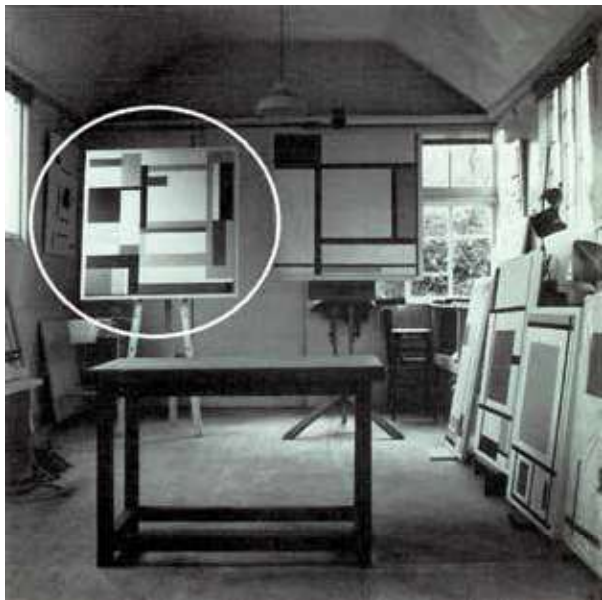
muren nog overeind staan. Een groot gedeelte van het vroege werk van Moss is daarbij voor goed verloren gegaan. Tijdens de oorlog wordt het nabijgelegen vliegveld enkele malen gebombardeerd en het huis wordt daarbij totaal verwoest. Na de oorlog rest er niets meer en anno 2017 is ongeveer op de plek van het buitenhuis een grote luchtmachtbasis aanwezig.

In Biggekerke krijgt Marlow Moss naar aanleiding van haar bijzondere verschijning al snel de veelzeggende bijnaam het 'ventjeswuf'. Ondanks de benarde situatie blijft zij creatief en begint met het ontwerpen van driedimensionale constructies (plastieken). In de dorpsstimmerman Joost Goedbloed vindt zij een prima medewerker, die op haar aanwijzingen deze ontwerpen met grote accuratesse voor haar in hout maakt. Moss is verrukt van het resultaat. Maar de Joods opgevoede Moss zal niet in Biggekerke blijven. Als Nederland in mei 1940 bij de Tweede Wereldoorlog betrokken wordt, vlucht zij halsoverkop met het laatste konvooi vanuit IJmuiden naar Engeland. Eerst verblijft ze een tijd in Londen, waar ze Mondriaan weer ontmoet die haar voorstelt met hem mee te gaan naar New York. Als je hier blijft 'wordt het niets met je', zou hij tegen haar gezegd hebben. Maar Moss kiest ervoor zich wederom in Cornwall te vestigen.

Lamorna – Cornwall

Zij huurt een bungalow met atelier in het kustdorpje Lamorna, een bescheiden kunstenaarskolonie, vijf kilometer ten zuidwesten van Newlyn, waar zij tot haar dood zal blijven wonen. Haar werk zal in deze periode kleurrijker worden, de zwarte lijnen zullen er geleidelijk uit verdwijnen. Zij gaat ook beeldhouwen en maakt ontwerpen voor metalen installaties. Het zal nog tot 1947 duren voor zij weer herenigd wordt met Netty Nijhoff en weer regelmatig met haar in Biggekerke zal verblijven. Alsof zij haar einde voorvoelt, is Marlow Moss halverwege de jaren 50 zeer productief. In de jaren tussen 1956 en 1958 maakt zij in haar werk een grote doorbraak. Zij vindt de oplossing voor het elimineren van de zwarte lijn. Ze zet een doek op in enkel kleur, de zwarte lijn is verdwenen en het constructieve schema is onzichtbaar geworden. Kleur en alleen kleur bepaalt de constructie, het ritme, de harmonie en de mogelijkheid tot onbegrensde voortzet-

ting van dit kleurenspeel in de ruimte tot buiten het doek. Zij heeft voor haar obsessie *'space, movement & light'* uiteindelijk de vormgeving gevonden.

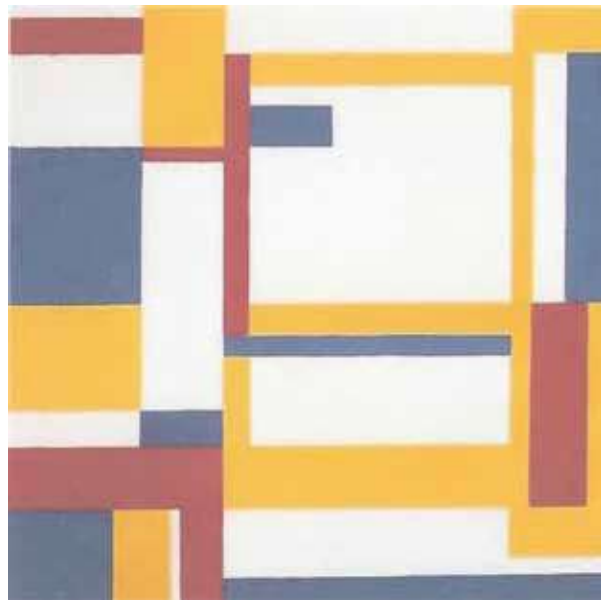

Het atelier van Marlow Moss in Lamorna, 1958.

Na haar overlijden op 23 augustus 1958, laat zij haar beeldend erfgoed na aan Faan Nijhoff, de zoon van Netty, die inmiddels in Zwitserland woont. Deze heeft de werken altijd in het Zeeuwse huis van zijn moeder laten hangen en Netty beschouwt het daarom als haar eigen bezit. Zo is het eenvoudig voor jonkheer Willem Sandberg (1897-1984), directeur van het Stedelijk Museum in Amsterdam, om in 1962 de eerste Marlow Moss expositie in Nederland te organiseren. Netty schrijft voor de catalogus een inleiding, waarin ze onder meer op het werk en werkwijze van Moss ingaat. Een tweede expositie wordt tien jaar later in april 1972 georganiseerd, een initiatief van Andreas Oosthoek (1942). Deze was toen redacteur beeldende kunsten, later hoofdredacteur, van de *Provinciale Zeeuwse Courant*. Deze expositie vindt plaats in het Middelburgse stadhuis en er wordt in de landelijke pers nauwelijks aandacht aan besteed.

Netty woont intussen afwisselend in Athene, waar zij in 1933 voor het eerst met Moss was geweest, en in de villa 'Antoinette' in Biggekerke. In 1969 verslechtert haar gezondheid, zodat zij

besluit bij haar oudere zus in Den Haag te gaan wonen. Daar overlijdt ze op 21 maart 1971. Netty Nijhoff-Wind wordt begraven op het intieme kerkhof van Biggekerke. Haar robuuste grafsteen

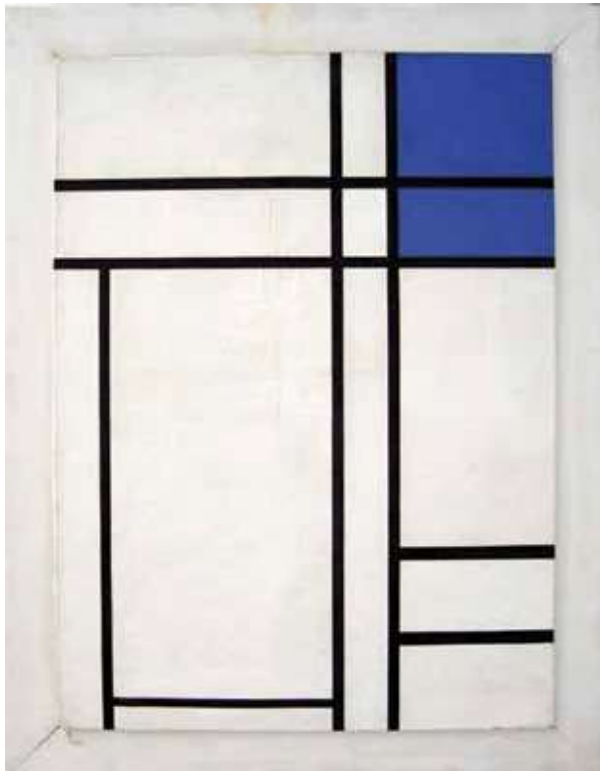

Wit, geel, blauw en rood, olieverf op doek, 98 x 98 cm, 1956 – 1957.

werd door Netty's zoon voorzien van een sculptuur van Marlow Moss *'de eindeloze lus'* als zinnebeeld van de levensrelatie tussen deze twee onalledaagse vrouwen.

Als dank voor de goede samenwerking komt de gemeente Middelburg na afloop van de overzichtstentoonstelling in 1972 in het Middelburgse stadhuis in het bezit van een schilderij van Marlow Moss, uit de collectie van Faan Nijhoff. Dit vooroorlogse olieverfschilderij hangt eind 2008, na veel ongewenste omzwervingen bij de gemeente, op een expositie met werken uit de *Vleeshal collectie 01* in de 'Kabinetten van de Vleeshal'. Een zeldzaam en vroeg werk uit 1934 van deze zo goed als vergeten Engelse constructiviste, soms ook wel de *'Vrouwelijke Mondriaan'* genoemd, wordt hierdoor kortstondig aan de vergetelheid ontrukkt om daarna helaas weer in een depot te verdwijnen. Zou het niet een beter en permanent publiekelijk eerbewijs verdienen? Haar levensmotto's waren immers: *Ruimte, Beweging en Licht !*

Om dit permanente eerbetoon aan Marlow

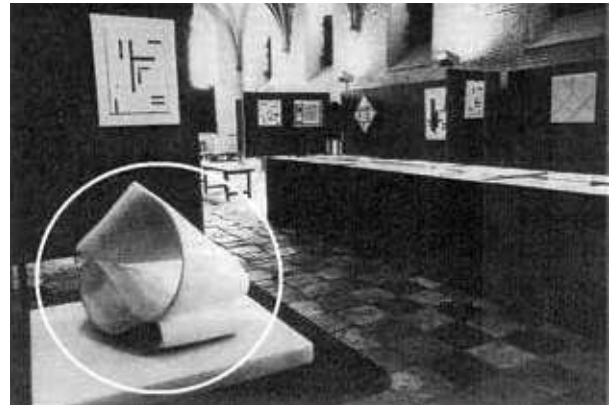
'Compositie met dubbele lijn en blauw vlak', olieverf op doek, 45 x 62 cm, gesigneerd en gedateerd 1934.

Moss mogelijk te maken heeft de gemeente Middelburg deze compositie recent (april 2017) in langdurig bruikleen gegeven aan het MuHKA (Museum van Hedendaagse Kunst te Antwerpen), waar het inmiddels een ereplaats heeft in de leeszaal van de bibliotheek. Werk van Marlow Moss bevindt zich verder onder meer in de collecties van het Kröller-Müller Museum te Otterlo, het Gemeentemuseum in Den Haag, het Stedelijk Museum in Amsterdam, de Tate Gallery in London en van de McCrory Corporation in New York

Herwaardering

Na de overzichtstentoonstelling in 1972 werd het, als zo vaak, stil ... Maar sinds de tentoonstelling *Marlow Moss: constructiviste + het reconstructieproject* in het Arnhemse Gemeentemuseum van december 1994 tot februari 1995, is er een groeiende internationale belangstelling voor haar werk. Dit is mede te danken aan de tomeloze

inzet van de toenmalige gastconservator beeldend kunstenaar/schrijver Florette Dijkstra (1963), die begin jaren 1990 gegrepen werd door het leven en werk van de voor haar toen nog onbekende Marlow Moss. Sindsdien is er door haar en anderen meermaals gepubliceerd over het leven en werk van Moss. De Britse kunsthistorica Lucy Howarth (1974) promoveerde in augustus 2009

Tentoonstelling in de Vleeshal te Middelburg, 1972 (foto Charles Strijd).

Biggekerke, graf van A.H. (Netty) Nijhoff-Wind, 1894-1971.

aan de Universiteit van Plymouth met een lijvig proefschrift (688 bladzijden) over het leven en werk van Moss. Daarna organiseerde zij als gastconservator diverse exposities van Moss' werk, onder meer in Tate St. Yves (2013), Leeds Art Gal-

lery (2014), Tate London (2014-15) en Museum Haus Konstruktiv Zürich (2017). De monumentaal kunstenaar Marinus Boezem (1934) nam haar in 2013 op in zijn kunstwerk *Passage* rond de Middelburgse Koepoort. Op één van de 25 hardstenen plaquettes staat haar naam vermeld, zijnde één van de prominente personen die hun spirituele sporen in Middelburg hebben achtergelaten.

In 2014 schreef Anna Maria Versloot (1985) voor het Zeeuws Nazomer Festival een libretto over Moss c.s. getiteld: *De schrijver, zijn vrouw, haar minnares*.

Een herwaardering die erom vraagt om te eindigen met de haast profetische woorden die haar goede Parijse vriend Michel Seuphor in 1958 schreef in de catalogus van de Londense Hanover Gallery, waar Marlow enkele maanden voor haar overlijden haar tweede solo-expositie had:

'Many are called, few are chosen. We must await the death of the artist, and often much longer, to know whether his name will endure. Early success is no guarantee of survival.'

Bronnen & literatuur

- Dijkstra, Florette, *Marlow Moss: constructiviste + het reconstructieproject*. Den Bosch, De Kleine Kapaciteit, 1994. Uitgegeven naar aanleiding van de tentoonstelling van het Marlow Moss project in het Gemeentemuseum Arnhem.
- Dijkstra, Florette, *Marlow Moss, een inleiding op het leven en werk*. Den Bosch, De Kleine Kapaciteit, 1994
- Dijkstra, Florette, *De Voorgeschiedenis*. Den Bosch, De Kleine Kapaciteit, 1997
- Howarth, Lucy, *Marlow Moss (1889-1958)*, Doctoral thesis, University of Plymouth, 2008
- Jongh, Ankie de, *Miss Marlow Moss en Mondriaan*, Vrij Nederland & Jong Holland nr. 4, 1994.
- Nijhoff-Wind, Netty, *Marlow Moss*, Catalogus Stedelijk Museum Amsterdam, 1962.
- Oosthoek, Andreas, *Marlow Moss, een zeer engelse miss aan de walcherse duinen*. Zeeuws Tijdschrift 22 (5): pp. 215-220.
- Pruis, Marja, A.H. *Nijhoff en Marlow Moss, twee vrouwen*, Vrij Nederland, 1995
- Pruis, Marja, *De Nijhoffs of de gevolgen van een huwelijk*. Nijgh en Van Ditmar, 1999
- Versloot, Anna Maria, *De schrijver, zijn vrouw, haar minnares*, Middelburg, De Drvkkerij, 2014.
- Wijnen, Riet, *"Marlow Moss"*, Kunstverein Publishing, 2013.

Het Zeeuwsch Genootschap in duistere tijden

*Man wird nicht sagen:
die Zeiten waren finster, sondern:
warum haben ihre Dichter geschwiegen?*
Bertolt Brecht

In 1939 nam het bestuur van het Zeeuwsch Genootschap onder de druk van de internationale spanningen ferme maatregelen. De collecties bevonden zich tot dan in het gebouw van het Genootschap aan de Middelburgse Wagenaarstraat, thans notariskantoor. Het monumentale gebouw was geschonken door mr. G.N. de Stoppelaar en ingericht als museum.¹ Het kon bezocht worden, misschien niet door Jan en alleman, maar wel door de leden en hun aanhang, en door geïnteresseerde burgers. Om de verzamelingen in veiligheid te brengen voor het geval deze door oorlogsomstandigheden in gevaar zouden komen, werd besloten ze op verschillende plaatsen zo veilig mogelijk op te bergen. De verzameling prenten, bekend als *Zelandia Illustrata*, werd met allerlei gouden en zilveren voorwerpen, de collectie munten en penningen en de oude notulenboeken in de kluis van de Christelijke Jongemannen Vereeniging in de Singelstraat ondergebracht. In de voorkelder van de Provinciale Bibliotheek in de Lange Delft bevond zich vanaf nu de collectie porselein en aardewerk, een aantal schilderijen, het wiel waaraan Michiel de Ruijter draaide, en nog het een en ander. In de achterkelder van de Bibliotheek kwamen eveneens spullen te liggen. Belangrijke schilderijen uit het genootschappelijk bezit, waaronder het portret van De Ruijter van de schilder Ferdinand Bol werden veilig opgeborgen in de kluis van de Polder Walcheren. Het leidde er wel toe dat het museum veel van zijn aantrekkelijkheid verloor. Wat heb je aan een museum waaruit de belangrijkste stukken zijn weggehaald? Je kunt er natuurlijk nog altijd wel samenkomen en vergaderen.

In mei 1940 bleef door de hevige brand als gevolg van de beschieting niet veel over van de stadskern van Middelburg. Het gebouw van het Genootschap in de Wagenaarstraat bleef gelukkig gespaard. Groot waren echter de verliezen door de verwoesting van de Provinciale Bibliotheek, waar de kostbaarste objecten waren geborgen. Veel ging verloren: schilderijen, handschriften, porselein en bijzondere voorwerpen. Andere objecten liepen grote schade op, zoals de boeken- en hand-

schriftenverzameling.² Het Genootschap was eind mei 1940 beroofd van een substantieel deel van zijn verzameling.

Bestuur en leden

Het Genootschap had als traditie dat de provinciale vertegenwoordiger van de Oranjetelg die over ons gesteld is, de voorzittershamer van het Genootschap hanteerde. Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog was dat mr. Johan Willem Quarles van Ufford, commissaris der Koningin in de provincie.³ Op 1 mei 1946 bekleedde Quarles van Ufford die functie van voorzitter van het Zeeuwsch Genootschap reeds 15 jaar. Op dezelfde datum vierde hij zijn 25-jarig ambtsjubileum als commissaris, als we tenminste zijn oorlogsjaren als diensttijd meetellen.

Jhr. mr. J.W. Quarles van Ufford, Commissaris van de Koningin in Zeeland in 1931 bij de opening van de eerste Zeeuws-Vlaamse Jaarbeurs. Zeeuwse Bibliotheek (ZB), Beeldbank, record nummer 129319.